

The Content, Religious and Political Background of the Turkish Calendar: the First Printed Work in Europe

Emrah İstek^{1,a,*}

¹ Siirt University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Siirt/Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 27/07/2024

Accepted: 15/11/2024

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright: This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

ABSTRACT

After the conquest of Istanbul, European Christian powers started preparations for the Crusades and held meetings and congresses through the Roman-Germanic Empire and the Papacy. Apart from the meetings, a nine-page booklet called "A Warning to Christians Against the Turks" was printed in the Gutenberg Printing House, the first printing house in Europe, as a call for unity. This single-copy work, whose existence was not known for hundreds of years, was brought to light in the 19th century under the name "Türk Takvimi" (Turkish Calendar) and with the claim of being the first printed calendar in Europe. This copy examined within the scope of this study is available in the Munich Digital Library. Digital libraries in Europe and international databases were scanned for secondary studies related to the work. Some works that could not be obtained by this method were received from various university libraries in Turkey.

In this study, it has been seen that the calendar in question is an open propaganda text. Both the Christian statesmen of the period and the European Christian society are the target audience of the calendar, and Muslims/Turks are the parties considered enemies in the calendar. Therefore, the calendar in question was constructed based on religious references, and a text was created based on twelve months, referring to the twelve apostles. The effect of the propaganda in question was tried to be increased by mentioning the names of saints considered sacred to Christians in each month. The selection of some of the saints from Anatolia is evaluated as an effort to make Muslim lands a legitimate target based on religious origin.

This calendar, which is a call for a crusade, includes addresses to all the influential Christian powers of Europe, primarily the Roman Germanic Empire, as well as England, France, Hungary, Burgundy, Castile, Denmark, Sweden, Norway, Poland, Venice, Naples and Aragon. However, the center of the call is the emperor, the regions he ruled over and the German people who were his subjects. The Germans are at the forefront of the people directly addressed, since the calendar was printed both in German geography and in the German language. In addition to the Germans, the Ragusans, Albanians, Bulgarians, Dalmatians, Kosovars and Slavs in the Balkan countries were also invited to this union, and efforts were made to ensure these people who were part of the Ottoman Empire or lived within its borders, to take action.

"Turkish Calendar", which has a limited number of studies on it, has only appeared in a work translated into Turkish in Turkish literature. No study has been found in Turkish about the work. Through this study, it is aimed to reveal the formative process of the work in question, and the thesis which this work is the first-printed book of Europe, the work analysis and to inform the researchers who examine the process, about the existence of the calendar. Since the important elements accepted by the Christian society were specifically selected in the text, these issues were determined one by one through religious reference sources in our article. As a result of this study, it is aimed to make researchers studying the period aware of the existence of this calendar.

Keywords: Modern History, Ottoman, Gutenberg Printing House, Turkish Calendar, Crusader.

Avrupa'nın İlk Matbu Eseri Olan Türk Takvimi'nin Mâhiyeti, Dinî ve Siyasi Arka Planı

Süreç

Geliş: 27/07/2024

Kabul: 15/11/2024

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

ÖZ

İstanbul'un fethinden sonra Avrupalı Hristiyan güçler, Haçlı Seferi hazırlıklarına başlamış ve bunun için Roma-Germen İmparatorluğu ile Papalık eliyle toplantılar ve kongreler gerçekleştirmişlerdir. Toplantıların haricinde bir birlik çağrısı için Avrupa'nın ilk matbaası olan Gutenberg Matbaasında "Türlere Karşı Hristiyanlara Bir Uyarı" adıyla dokuz sayfalık bir kitapçık basılmıştır. Yüzlerce yıl varlığından haberdar olunmayan bu tek nüshalık kitapçık, 19. yüzyılda "Türk Takvimi" adıyla ve Avrupa'nın ilk matbu takvimi olma iddiasıyla gün yüzüne çıkartılmıştır. Bu çalışma kapsamında incelenen nüshaya Münih Dijital Kütüphanesi üzerinden ulaşılmıştır. Eserle ilgili ikincil çalışmalar için Avrupa'daki dijital kütüphaneler ve uluslararası veri tabanları taranmıştır. Bu yöntemle elde edilemeyen bir kısım eserler ise Türkiye'deki çeşitli üniversite kütüphanelerinden temin edilmiştir. Bu çalışmada söz konusu takvimin açık bir propaganda metni olduğu görülmüştür. Gerek dönemin Hristiyan devlet adamları gerekse Avrupa Hristiyan toplumu takvimin hedef kitlesi, Müslümanlar-Türkler de takvimdeki düşman kabul edilen taraflardır. Dolayısıyla söz konusu takvim dinî referanslar üzerinden kurgulanmış, on iki havariye atfen on iki ay üzerinden bir metin oluşturulmuştur. Her bir ayda Hristiyanlar için kutsal kabul edilen azizlerin isimleri zikredilerek söz konusu propagandanın etkisi artırılmaya çalışılmıştır. Azizlerin bir kısmının Anadolu coğrafyasından seçilmesi, Müslüman topraklarının dinî köken temellendirmesi üzerinden meşru hedef haline getirme çabası olarak değerlendirilmektedir.

Bir Haçlı seferi çağrısı olan bu takvimde başta Roma Germen İmparatorluğu olmak üzere, İngiltere, Fransa, Macaristan, Burgonya, Kastilya, Danimarka, İsveç, Norveç, Polonya, Venedik, Napoli ve Aragon gibi Avrupa'nın etkili tüm Hristiyan güçlerine yönelik hitaplar bulunmaktadır. Ancak çağrının merkezinde imparator, onun hâkimiyet kurduğu bölgeler ve tebaası olan Alman toplumu yer almaktadır. Doğrudan muhatap alınan halkların başında ise Almanlar bulunmaktadır. Almanlar dışında Balkan ülkelerindeki Ragusalılar, Arnavutlar, Bulgarlar, Dalmaçyalılar, Kosovalılar ve Slavlar da bu birliğe davet edilerek, Osmanlı bünyesinde olan veya sınırında yaşayan bu halkların harekete geçmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Üzerine sınırlı sayıda çalışma bulunan "Türk Takvimi", Türkçe literatürde sadece Türkçeye tercüme edilen bir eserde yer almış, hakkında herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmayla, söz konusu eserin oluşum sürecinin ortaya konması, bu eserin Avrupa'nın ilk matbu kitabı olduğu tezinin işlenmesi, eserin tahlili ve dönemi inceleyen araştırmacıların bu takvimin varlığından haberdar edilmesi amaçlanmıştır. Metinde Hristiyan toplum tarafından kabul gören başat öğelerin özellikle seçilmiş olmasından dolayı, söz konusu hususlar da çalışmamızda dinî referans kaynakları üzerinden tespit edilerek yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeniçağ Tarihi, İstanbul'un Fethi, Haçlı, Gutenberg Matbaası, Türk Takvimi.

emrah.istek@siirt.edu.tr

0000-0003-1407-3609

Citation / Atıf: İstek, Emrah. "Avrupa'nın İlk Matbu Eseri Olan Türk Takvimi'nin Mâhiyeti, Dini Ve Siyasi Arka Planı". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/2 (Aralık 2024), 797-819. <https://doi.org/10.18505/cuid.1523454>

Giriş

İstanbul'un fethinden sonra Papalık ve Roma Germen İmparatorluğu tarafından Haçlı ittifakı kurma girişimleri başlatıldı. Bu bağlamda hem papa hem de imparator tarafından desteklenen ve görevlendirilen Aneas Silvio Piccolomini birçok toplantı tertip etti. Bu toplantıların bir kısmı Frankfurt'ta yapıldığından Silvio da bu bölgede çalışmalar yapmaktaydı. Silvio'nun Frankfurt'ta bulunduğu zaman periyodu bu çalışmanın konusu açısından oldukça önemlidir. Çünkü Alman topraklarında Johann Gutenberg (ö. 1468) adında bir girişimci, Silvio'nun geldiği Frankfurt'a çok yakın bir yerleşim yeri olan Mainz'de Avrupa'nın ve dünyanın entelektüel kaderini değiştirecek bir buluşu gerçekleştirmekteydi. Bu buluş eski bir baskı tekniği olan kalıpların kazınması suretiyle fevkalade zor bir tekniğin yerine hareketli matbaa harflerinin kullanıldığı pratik bir mekanizmaydı.¹

Gutenberg'in matbaası İstanbul'un fethiyle beraber Osmanlı'ya karşı bir savaş planlaması yapan papanın propaganda faaliyetleri için pratik imkânlar sunabilirdi. Ayrıca af mektupları (Ablässbriefe) gibi kâğıtlar elle yazıldıkları için istenen hızda çoğaltılamıyor ve beklenen etki sağlanamıyordu.² Dolayısıyla Gutenberg'in -Silvio Piccolomini'nin Frankfurt'a geldiği tarihten kısa bir süre sonra- Türklere karşı bir propaganda broşürü basması söz konusu etkinin daha hızlı yayılmasını isteyenlerin beklentisini karşılayabilirdi. Gutenberg, matbaasında bir yandan Avrupa'nın ilk matbu İncil'ini basarken,³ bir yandan da 6-24 Aralık 1454'te "Türklere Karşı Hristiyanlığa Bir Uyarı (Eyn Manung der Christenheit Widder der Durken)" adında bir broşür hazırladı.⁴ Bu broşür, toplamda dokuz sayfa tutan, 12 ayı ihtiva eden ve daha sonraki dönemlerde "1455 Yılı Türk Takvimi (Türkenkalender auf das Jahr 1455)" olarak tanınan kitapçıktır.⁵

Söz konusu eserin basılma sırası bir yana, Osmanlı tarihçiliği açısından asıl kıymeti; Avrupa'nın ilk matbaasında basılan bu kitapçığın Türklere karşı yazılmış olmasıdır. Bu eser İstanbul'un fethi sonrasında Avrupa'da Türklere ve Müslümanlara karşı gösterilen reaksiyonun somut bir çıktısıdır. Eserin içeriğinde başta papalık olmak üzere Hristiyanların Osmanlı'ya karşı yaklaşımlarını ortaya koyan unsurların bulunması onu ayrıca önemli kılmaktadır. Tüm bunlara ek olarak Gutenberg'in İncil gibi Hristiyan dünyanın ihtiyaç duyduğu önemli bir kitabın basımına devam ederken araya bir propaganda kitapçığını/takvimini sokması onu özel bir yere konumlandırmaktadır.

¹ Joshua J. Mark, "Johannes Gutenberg", çev. Burak Yıldır, *Dünya Tarihi Ansiklopedisi* (25 Temmuz 2022).

² Bu belgelerden birisi Kıbrıs Af Mektubu (zyriotishcen Ablässbrief) olup İstanbul'un fethi döneminde yazılıp dağıtılmaya başlanmıştır. Hatta bu mektupların bu dönemde matbaada da basıldığı düşünülmektedir. Bk. Gustav Mori, *Der Türken-Kalender Für Das Jahr 1455. Eine Druckhistorische Studie* (Verlag d. Gutenberg-Gesellschaft, 1928), 4-6. Gutenberg Matbaasında basılan bu mektuplardan birisinin üzerine 22 Kasım 1454 notu düşülmüştür. Bk. Stephan Füssel, *Gutenberg und Seine Wirkung* (Frankfurt Am Main: Insel Verlag, 1999), 22.

³ Basımına devam eden İncil'in bin ikiyüz sayfadan fazla oldukça hacimli bir çalışma olmasından ve baskısının maliyetinin fazlalığından kısa zamanda bitmesi mümkün değildi. Nitekim Gutenberg'in iki defa borç alma nedenlerinden birisi de söz konusu maliyetlerin fazlalığıydı. İncilin basım tarihiyle ilgili tespit için bk. Füssel, *Gutenberg und Seine Wirkung*, 14.

⁴ Füssel, *Gutenberg und Seine Wirkung*, 24.

⁵ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken* (Mainz: Johannes Gutenberg, 1454).

Mezkûr eser hakkında 19. yüzyıldan başlamak üzere bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, takvimin ilk matbu baskı olup olmadığı, yazı tipolojisi ve takvimde kullanılan lehçe üzerine yoğunlaşmıştır. Genellikle Alman dilinde yapılan araştırmalar kanaatimize göre yeterli seviyede yaygınlaşmamıştır.⁶ Daha da önemlisi, Türkleri yakından ilgilendiren dönemin Haçlı Seferleri üzerine böyle nadide bir eserin sadece Türkçeye çevrilmiş bir eserde geçmesi⁷ ve üzerine herhangi bir müstakil Türkçe çalışma yapılmamış olması şaşırtıcıdır. Ayrıca Gutenberg matbaası ve bu konu hakkındaki en güncel kaynaklardan birisi olan Stephan Füssel'in "Gutenberg und seine Wirkung" adlı eserin, Türk diline çevrilmediği gibi Türkiye'de sadece bir üniversitenin kütüphanesinde⁸ bulunması bir eksikliklerdir.

Bu çalışmada hem Gutenberg Matbaası'nın gelişim süreci işlenecek hem de Türk Takvimi (Türkenkalender) diye meşhur olan eserin ortaya çıkış serüveni, eserin fiziki özellikleri, muhtevası ile takvimin içeriğiyle mukayeseli olacak bir şekilde dönemin tarihsel olayları incelenecektir. Çalışmanın temel iddiası olan Avrupa'nın ilk basılı kitapçığı tezi üzerinde durulacaktır. Tüm bunların yanı sıra Türk Takviminin içeriğindeki, Hristiyanlık teolojisi bağlamında Haçlı birliği çağrısına yönelik olarak kullanılan dini referansların mahiyeti araştırılmak suretiyle bu hususta yapılacak yeni çalışmalara destek olunması planlanmaktadır.

1. İstanbul'un Fethinden Türk Takvimi'ne Giden Süreç ve Gutenberg Matbaası

Osmanoğulları Beyliği'nin kurulduğu yer olan Bitinya'nın Doğu Roma topraklarına komşu olması dolayısıyla, akınlarının yönü bu devletin içlerine, haliyle Konstantinopolis'e doğru olmuştur. Yıldırım Bayezid'den, Sultan II. Murad'a kadar birçok defa kuşatılan Konstantinopolis alınamamış ancak bu idealden de vazgeçilmemiştir. Nihayet Sultan II. Mehmed'in (1451-1481) kararlı ve inançlı çabaları neticesinde Doğu Roma İmparatorluğu'nun otuzaya yakın kuşatma⁹ geçiren ve bir türlü alınamayan başkenti, Müslümanların eline geçmiş oldu. Burada fethedilen sadece bir şehir değil, bin yılı aşkındır ayakta kalan bir imparatorluktu. Ayrıca Hristiyanlığı resmi din olarak benimsemiş bir devlet de Müslümanlar tarafından yenilgiye uğramıştı.

İstanbul'un 1453 yılında Müslümanların eline geçmesi Avrupa'da çok büyük bir yankı uyandırmış, başta papalık kurumu olmak üzere Hristiyan devletler de endişeyle beraber hem bir karalama kampanyası hem de acil çözüm arayışı içine girmişlerdir. Bu yaklaşımlar sonraki

⁶ Müstakil olarak Türk Takvimi üzerine yapılan çalışmaların sayısı tespit ettiğimiz kadarıyla bir elin parmaklarını geçmemektedir.

⁷ Bu metin, Agostino Pertusi tarafından İstanbul'un Fethi üzerine yazdığı bir eserde incelenmiş olup, mezkur eserin Türkçeye çevrilmesi dolayısıyla dilimize kazandırılmıştır. Ancak Pertusi, metni hem bildiği ismiyle "Türk Takvimi" veya eserin üzerinde geçen ismiyle değil sadece bir "Alsas Metni" başlığıyla sunduğu için kanaatimize bu nadide eser şiiirden ibaret bir metin olarak kalmış ve araştırmacıların ilgisini çekmemiştir. Ancak kendi çalışmamızın mukayesesi ve Pertusi'nin bakış açısını görmek açısından istifadeli olmuştur. Metnin çevirisi ve ek bilgiler için bk. Agostino Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, çev. Mahmut H. Şakiroğlu (İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2006), II/194-205.

⁸ Füssel, *Gutenberg und Seine Wirkung* Söz konusu eser Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde 96872 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. .

⁹ Bu konuda farklı sayılar telaffuz edilmekle birlikte 28 kuşatma olduğu yönünde genel bir kanaat vardır.

dönemlerde kaleme alınan eserlerde de gündemde tutulmuştur.¹⁰ Bu tarihten önceki Haçlı Savaşlarında edinilen tecrübeler, bir an önce tüm Hristiyan Avrupalıları bir araya getirerek Türklere/Müslümanlara karşı acil bir Haçlı Seferi düzenleme fikrini öne çıkartmaktaydı. Nitekim Edirne Segedin Antlaşması'nın (12 Haziran 1444) padişah tarafından onaylanmasından kısa bir süre sonra papanın vekili, Osmanlılarla papanın iradesi dışında bir antlaşma yapılamayacağını ileri sürerek antlaşmayı bozmak için çaba sarf etmiştir.¹¹ Avrupa devletlerini harekete geçirmek isteyen Papa 5. Nikola, 30 Eylül 1453'te bir bildiri yayımlamış¹² ancak istediği neticeyi elde edememiştir. Zira Sırplar, Cenevizler ve Trabzon Rum İmparatorluğu İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı padişahına haraç vergilerini göndermekle Osmanlı'ya bağlılıklarını bildirmişlerdi.¹³ Buradan bir sonuç çıkmayınca 23 Nisan 1454'te Regensburg'da İmparatorluk Meclisi toplanmış ve tüm prensler, derebeyleri ve aristokratlara Türklere karşı yapılacak bir sefer için katılım davetiyeleri gönderilmişti ancak bu davetlere katılım beklenenden çok az oldu. Bunun üzerine aynı yılın Eylül ayında tekrar bir meclis toplantısı talebinde bulunuldu. Bunda da beklentiler gerçekleşmedi.¹⁴

İmparatorluk toplantılarına önceki devirlerde olduğu gibi Avrupalı Hristiyanların birleştiricisi ve uzlaştırıcısı konumunda olan papalık kurumu bu hareket için kendine bağlı din adamlarını bu işe sürdü. Bunlardan birisi olan papalık elçisi ve İmparator III. Frederik'in (1452-1493) danışmanı Aeneas Silvius Piccolomini (gelecekteki Papa Pius II, 1458-1464) Ekim 1454'te İmparatorluk Meclisine katılmak üzere Frankfurt am Main'e gitti. Onun niyeti burada bir Haçlı Seferi için Almanların desteğini pekiştirmeye çalışmaktı.¹⁵ Nitekim bu süreçte Silvius (Silvio)'un yanı sıra Fransiskan Tarikatı¹⁶ gezici vaizi Johannes Capistrano, birçok vaizi Frankfurt'a çağırılmış ve 1454 yılının Ekim ayı boyunca hemen her gün vaazlar verdirmiştir. İmparatorluk Konseyi de bu vaizlere gayet iyi davranmış, hatta ihtiyaç duydukları şarapları temin ederek onları hoşnut etmiştir.¹⁷

Siyasi arenada bu gelişmeler olurken bir taraftan da Avrupa ve dünyanın ilim hayatına büyük bir yenilik gelmişti. 8. yüzyıldan beridir ahşabın oyulması suretiyle yapılan basım tekniği yerine pratik bir matbaa geliştirilmişti. Kalıp oyma yöntemiyle gerçekleştirilen eski tarz matbaalarda her

¹⁰ Johannes Brenz, *Türcken Büchlein, Wie Sich Prediger Vnd Leien Halten Sollen* (Wittenberg, 1537), 9; Warnmundus ab Ehrenberg, *Der Türken-Trutz und Christen-Schutz*, 1684, Captur I; Georg Bömiche, *Historia Wie grewlich der grosse Mahomet, Türkischer Keiser, des Namens der ander, die hoch berühmte Stadt Constantinopel ... belagert ... und endlich in seine gewalt bracht hat* (Joh. Franck, 1595), 10-22.

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), I/426-427.

¹² Papa, Haçlı seferlerine katılacak herkesin omuzlarına haç işareti taşımalarını istemiş, katılanların günahlarının affedileceğini salık vermiştir. Ayrıca yüksek rütbeli din adamlarına ihtilafli kimseleri barıştırma görevi vermiştir. Carl Göllner, "İstanbul'un Düşüşünden Sonra Haçlı Seferi Planları", çev. Doğan Gün 23/35 (2004), 254-255.

¹³ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, ed. Erhan Afyoncu, çev. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), 236; Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi (6 Cilt) Resimli - Haritalı* (Türk Tarih Kurumu, 2010), I/469.

¹⁴ Mori, *Der Türken-Kalender Für Das Jahr 1455*, 3.

¹⁵ Paul Needham, "The Paper Supply of the Gutenberg Bible", *The Papers of the Bibliographical Society of America* 79/3 (1985), 308.

¹⁶ 13. yüzyılın başında "Küçük Kardeşler Tarikatı" olarak kurulan bu tarikatın önderi Assisili Franziskus'tur. 1223 yılında Papa III. Honorius tarafından tanınmıştır. Tarikat yaşamının temelinde basit ve yoksul bir hayat sürme eğilimi bulunup, önderleri gibi üyeleri de vaaz vermeyi kendilerine görev addetmişlerdir. Detaylı bilgi için bk. <https://www.heiligenlexikon.de/Orden/Franziskaner.htm>

¹⁷ Mori, *Der Türken-Kalender für das Jahr 1455*, 3-4.

bir kâğıt basımı için baştan sona yeni bir kalıbın oyulması iktiza ediyordu. Dolayısıyla bu yöntem ilkel olarak kabul edilmekte ve zahmetli bir basım süreci gerektirmekteydi.¹⁸ Bu sistemi değiştiren ve modern matbaanın kurucusu kabul edilen Johannes Gutenberg, *tipo baskı yöntemi* denen hareketli ve çıkartılabilir harf sistemini kullanarak ucuz ve kaliteli eser basan bir matbaa sistemi geliştirdi. Gutenberg hareketli harflerle çok daha pratik ve hızlı eser üretmeyi başarabildi.

Kafasındaki matbaa tasarımını işler hale getirmek isteyen Johannes Gutenberg¹⁹, Johann Fust'tan, 1450 ve 1452 yıllarında 800'er gulden borç alarak bu işe girişmiştir.²⁰ Basmak istediği kitabın bin sayfayı aşan İncil olması, baskı süresince başka bir gelirin bulunmaması ve İncilin de ancak 5 yıl gibi bir sürede tamamlanacak olması onu maddi olarak sıkıntıya sokmuştur. Borçlarını ve aldığı paraların faizini ödeyemeyen Gutenberg, Fust'la 6 Kasım 1456'da tekrar bir anlaşma yapmış ancak bunda da başarılı olamayınca matbaayı borçları karşılığında Fust'a devretmek durumunda kalmıştır. Sonra küçük bir matbaa daha açan Gutenberg 3 Şubat 1468 yılında vefat etmiştir.²¹

2. Türk Takvimi'nin (Türkenkalender) Mâhiyeti

2.1. Literatür Değerlendirmesi

Türk Takvimi Avrupa'nın en eski matbaa baskılı takvimi ve broşürüdür. Hatta dokuz sayfa halinde basılmış olan bu kitapçığın Avrupa'nın ilk tamamlanmış matbu eseri olduğunu söylemek mümkündür.²² Ancak bunun ilk basılı kitap olup olmadığı konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Ferdinand Geldner bu baskıyı bir kitapçık olarak değerlendirirken, Eckehard Simon, eserin bir kitap

¹⁸ Mehmet Emin Begtimur, "İlk Matbaanın Mucidi" 12 (2018), 160-168.

¹⁹ Asıl adı Johannes Gensfleisch olan Gutenberg, Erfuhr'da eğitim görmüş ve kuyumculuk mesleğini öğrenmiş bir gençtir. Latince ve Edebiyat alanlarında kendisini geliştiren Gutenberg, metal teknikleri üzerine de çalışmalar yapmıştır. Marion Janzin - Joachim Güntner, *Das Buch vom Buch: 5000 Jahre Buchgeschichte* (Schlütersche, 2007), 106-107.

²⁰ Füßel, *Gutenberg und Seine Wirkung*, 15.

²¹ Janzin - Güntner, *Das Buch vom Buch*, 114.

²² Janzin - Güntner, *Das Buch vom Buch*, 116. Bu yıllarda üç farklı basılı eserden bahsedilir. Bunlardan üçüne değinmek yerinde olacaktır. Birincisi "Fragment aus dem Sibyllen-Buch", ikincisi "zypriotischen Ablassbrief" adlı baskı çalışması, üçüncüsü de "Lateinische Schulgrammatik Ars Minor" adlı Latince gramer kitabıdır. İlk olarak bağışlanma belgeleri/mektupları niteliğindeki birinci ve ikinci baskılar tek sayfadan ibaretlerdi. Latince gramer eserinin ise -harf karakterleri tamamen Gutenberg'in Türk Takvimi ve İncil'de kullandığı harfler olmakla birlikte- basım yılı kesin olmayıp 1454'ten sonra basıldığı öngörülmektedir. İlgili çalışmalar hakkındaki bilgiler için bk. Mark, "Johannes Gutenberg" (25 Temmuz 2022). Füßel, *Gutenberg und Seine Wirkung*, 21-28; Christine Maria Grafinger, review of *Review of Johannes Gutenberg: Mann des Jahrtausends*, sad. Maren Gottschalk, *Mediaevistik* 31 (2018), 446-449. Söz konusu eserler sadece dil yapısı ve yazı karakterlerinin Gutenberg'in kullandığı yazı tipografisine uyduğu için matbaanın ilk dönemlerinde basıldığı kanaati ortaya çıkmıştır. Ancak bu konuda Marion Janzin ve Joachim Güntner'in Orta Çağ kitapları üzerindeki şu tespitine bakmak mezkûr kanaati doğrular niteliktedir: "İlk dönem matbu eserlerin basım tarihi bilinmediğinden bu eserlerin dönem tespiti için araştırmacılar eserin yazı karakterleri üzerine çalışmalarına ağırlık vermişlerdir." Bk. Janzin - Güntner, *Das Buch vom Buch*, 115. Buna Füßel'in yazı karakteri yanında satır sayıları üzerinden yaptığı ellili ve altmışlı yıllarda basıldığı tespiti de eklenmelidir. Yazar, mezkûr Latince gramer kitabının 27 satır olanı ellili yıllarda, 26 satır olanının da altmışlı basıldığını iddia etmektedir. Bunu da dönemin diğer basılı eserleriyle mukayese etmek suretiyle ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. İlgili detaylar için bk. Füßel, *Gutenberg und Seine Wirkung*, 26.

hacminde olmadığı, ciltsiz birkaç sayfadan ibaret bir pamphlet (fasikül, broşür, risale) olduğu kanaatindedir.²³ Simon'un yaklaşımı bu yönüyle isabetli görülmemektedir. Zira broşür, takvim veya fasikül olarak adlandırılan bu eser, başlığı, girişi ve sonu olan ve dokuz sayfadan oluşan, bir araya getirilmiş bir baskıdır. Ayrıca, bir eserin kitap olup olmadığını belirleyen onun sayfa sayısı mıdır? Sorusu da üzerine tefekkür edilmesi gereken diğer bir husustur. Nitekim kitap sözcüğü, "ciltli veya ciltsiz olarak bir araya getirilmiş, basılı veya yazılı kâğıt yaprakların bütünü" demek olup, Latincesi "Liber" olan kitap sözcüğü, Alman dilinde "Buch" kelimesiyle ifade edilir. Buch, bu tarife ek olarak birbirine rabt edilmiş tomarlar veya birbirine yapıştırılmış varaklar M.Ö. III. binyılda ortaya çıkmış ve kitap olarak kabul edilmiştir.²⁴ Dolayısıyla bir kitabın sayfa sayısının azlığı veya ciltsiz olması, onun kitap olarak değerlendirilmesinin önünde bir engel teşkil etmez. Ancak sayfalarının azlığına yapılacak bir vurgu üzerinden söz konusu baskının "kitapçık" şeklinde ifade edilmesi daha doğru olacaktır.

Tek nüsha olarak Bavyera Eyalet Kütüphanesi'nde Magazin von Handschriften und Alte Drucke, Rar. 1 numarada kayıtlı olan bu eser²⁵ hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan ilk tespit edileni Alexander Bieling tarafından 1873 yılında yayımlanan risaledir.²⁶ Bieling söz konusu Türk Takvimi hakkındaki bilgilere ilk olarak Ludwig Friedrich Theodor Hain'in *Reportorium Bibliographicum* adlı çalışmasında karşılaşmış; bu eserin bulunduğu yer, fiziki özellikleri ve eser üzerinde sonradan yapılan işlemlerle ilgili bilgiler vermiştir. Yazar, Simon gibi eserin bir takvim veya uyarı metni olup olmadığı tartışmasına kısa bir değinmekle birlikte, kimin tarafından kaleme alındığı belli olmayan²⁷ matbu eserin muhtevasını incelemiştir. Bieling bunlara ek olarak eserin kaleme alınma sebebi olan İstanbul'un fethi ve akabinde gelişen olayları aktarmıştır. Ancak bu bilgilerin neredeyse tamamının Zinkeisen'in eserinden alıntılanarak verilmesi önemli bir eksikliklerdir.

"Türk Takvimi"nin adıyla ilgili bir çalışma yapan Arthur Wyss, bu broşüre "Türk Takvimi" denilmesinin yanıltıcı olduğunu aslında eserin başlığı olan "*Eyn Manung der Christenheit Widder der Durken (Türklere Karşı Hristiyanlığa Bir Uyarı/Öğüt)*" ifadelerinin kullanılmasının daha doğru olacağı

²³ Eckehard Simon, "The 'Türkenkalender' Attributed to Gutenberg as a Strasbourg Lunation Tract", *Daphnis* 15/2 (01 Ocak 1986), 344.

²⁴ Nebi Bozkurt, "Kitap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/120; "Türk Dil Kurumu | Sözlük" (Erişim 01 Şubat 2024). Almanca ansiklopedik eserlerde de bu tanımlamalar yer almaktadır. Ayrıca kitaplar, ilk zamanlarda tahta blokların birleştirilmesiyle yapılırken, sonraları papirüs ve pergament kâğıtlar kullanılmıştır. İlgili kaynaklarda kitapların sayfa sayıları üzerinde durulmayıp, sayfaların iki kapak arasına alınmasının kitap tanımlamasında esas olduğu üzerinde durulmuştur. Bk. Johann Heinrich Zedler, *Grosses vollständiges Universal-Lexikon* (Graz: Akad. Druck- und Verl.-Anst, 1964), "Digitale Bibliothek - Münchener Digitalisierungszentrum", 4/848-849; Kay Szantyr (ed.) (Paderborn: Voltmedia, 2005), "Lexikon der Geschichte", 134-135.

²⁵ Eser 1806 yılında Augsburg şehrinde bir Cizvit kütüphanesinde tespit edilmiştir. Bk. Mori, *Der Türken-Kalender Für Das Jahr 1455*, 8.

²⁶ Alexander Bieling, "*Bieling, Alexander: Türkenkalender auf das Jahr 1455*", *Image 1 of 28 | MDZ* (Wien: Kubasta et Voigt, 1873).

²⁷ Eseri Basan Gutenberg olsa da metnin yazarı belli değildir.

kanaatindedir.²⁸ Wyss'in bu görüşü kendi içinde tutarlı olabilir, ancak metnin 12 aylık bir takvim şeklinde tasarlanmış olması bu eserin "Türk Takvimi" olarak meşhur olmasının yolunu açmıştır.

Türk takvimi hakkında Gustav Mori'nin 1928 yılında yayımlanan bir risalesi bulunmaktadır. Sayfa numarası bulunmayan bu eser, on altı sayfadan ibarettir. Mori de tarihsel süreç hakkında bilgiler vermiş ve Türk Takvimi'nin basım süreci, Gutenberg matbaasında basılan İncil ve sonraki gelişmeleri ele almıştır.

Başka bir çalışma, eserin dil yapısı üzerine duran Arno Schirokauer tarafından 1949 yılında kaleme alınan *Die Reimsprache Des 'Türkenkalender'* adlı makaledir.²⁹ Eserin dil yapısı ve yazı biçimi üzerine kaleme alınmış bir diğer makale, Alfons Schönherr tarafından 1976 yılında yayımlanmıştır.³⁰ Bu çalışmada söz konusu kitapçıkta kullanılan yazının en eski topografik stil olduğu üzerinde durulmuştur. Schönherr, söz konusu takvimin özel bir ticari faaliyet olmadığı, resmî kurumlar tarafından görevlendirme şeklinde yapılan bir baskı olduğu üzerinde durmuştur. Nitekim bu husus çalışmamızda da çeşitli yönleriyle ortaya konmuştur.

Matbaanın gelişimi ve kitap baskıları üzerine detaylı bir çalışma olan "Das Buch vom Buch: 5000 Jahre Buchgeschichte"³¹ adlı kitapta da hem Johannes Gutenberg'in hayatına hem de bastığı eserlere dair mukayeseli ve resimli değerlendirmelere yer verilmiştir.

Son olarak Johannes Gutenberg ve Türk Takvimi hakkındaki en güncel çalışmalardan birisi de Stephan Füssel'in 1999 yılında basılan "Gutenberg und seine Wirkung" adlı geniş otobiyografik eseridir. Ancak Füssel, Türk Takvimi'ne yeterli ölçüde temas etmeden Gutenberg matbaasında yayımlanan eserleri kronolojik bir yöntemle sunmuştur.³²

Tüm bu çalışmalarda Türk Takviminin bir boyutu ele alınmış, metnin muhtevası yüzeysel olarak incelenmiştir. Söz konusu incelemelerde bu metnin Gutenberg matbaasının ilk basılı takvimi olması üzerinde durulmuş veya bu durum tartışılmıştır. Ayrıca belirtildiği gibi dil yapısı veya harf analizleri ön plana çıkartılmıştır. Bu çalışmada hem takvimin ilk olması meselesi irdelenmiş hem de içerik analizi yapılmıştır.

2.2. Eserin Fiziki Özellikleri

Kırmızı kumaş kaplı dış yüzeyindeki dört köşede aslan figürleri bulunan bu kitabın kenarları altın yaldızla süslenmiştir. Kapağın ortasında mor kadife zemin üzerinde altın yaldızla yazılmış üç sıra halinde eserin başlığı bulunmaktadır. İç kapakta ebru desenli kâğıt kullanılmıştır. Kapakta da bulunan mor kadife kumaş, kitabın iç sayfalarını korumak amacıyla kese gibi kanatlı ve birbirini tamamlayan bir surette içe katlanmaktadır (Ek 1-2). Burada zikredilen ve kapakla ilgili olan kısımlar sonradan eklenmiştir. Bunu tek bir nüshanın kalmasından dolayı nadide bir esere gösterilen

²⁸ Arthur Wyss, "Der Türkenkalender für 1455. Ein Werk Gutenbergs", *Festschrift zum fünfhundertjährigen Geburtstage von Johann Gutenberg*, 1900, 382.

²⁹ Arno Schirokauer, "Die Reimsprache Des 'Türkenkalender'", *Modern Language Notes* 64/6 (1949), 372-379.

³⁰ Alfons Schönherr, "Eine Faksimile-Ausgabe des 'Türkenkalenders' von 1454", *Librarium: Zeitschrift der Schweizerischen Bibliophilen-Gesellschaft = Revue de la Société Suisse des Bibliophiles* 19/2 (1976), 95-98.

³¹ Janzin - Güntner, *Das Buch vom Buch*.

³² Füssel, *Gutenberg und Seine Wirkung*.

ihdimam olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca Simon'un belirttiği gibi eser ciltsiz³³ halde basılmıştır ki bundan dolayı da kitap olup olmadığı tartışması yapılmıştır.

Manzum olarak hazırlanan Türk Takvimi'nin giriş sayfası başlık hariç 20 satırdan oluşmaktadır. Başlık ise diğer cümle başındaki büyük harfler gibi üstü kırmızı kalemle çizilmiş bir satırdan ibarettir. Diğer sayfalar da aynı şekilde 20 satırdan oluşmaktadır. Son satır ise ilk sayfa gibi 21 satırdan ibarettir. 182 mısradan oluşan kitapçıktaki aylar, 10 mısradan az ve 13 mısradan fazla olmayacak şekilde tasarlanmıştır.

2.3. Türk Takvimine Giden Süreç

İstanbul'un fethinden kısa bir süre önce Doğu ile Batı Roma arasında bir uzlaşma yolu aranmış ancak bu da bir sonuç vermemiştir. Sultan II. Mehmed'in 1454 yılının ilk haftalarında Venedik Büyükelçisi Batolomeo Marcello ile Edirne'de bir mutabakata varması, papalığın ileride girişeceği Avrupa güçlerini birleştirme çabalarını olumsuz etkileyecek bir manevraydı. Venedik Cumhuriyeti, uzlaşılan mutabakat metnini hemen onaylamamış 18 Nisan'ı bekletmiştir.³⁴ Papalık bu dönemde (1 Şubat 1454) harekete geçerek tam bir barış ilan etmiş, Hristiyan devletlerin aralarındaki problemlerini çözmelerini istemiş ve bir Haçlı seferi düzenlenmesini istemiştir. Bunda papalığın Siena Piskoposu ve İmparator III. Frederik'in danışmanı Aeneas Silvio'nun etkisinin olduğu aşikârdır. Zira gerek Silvio gerekse III. Frederik papaya Hristiyan devletler arasında barışın tesis edilmesi ve bir Haçlı seferi çağrısında bulunmasını tavsiye etmişlerdi. Öyle ki 1 Şubat'ta papalık tarafından ilan edilen çağrıda, Sultan II. Mehmed Havarî Johannes'in vahyinde geçen yedi baş üzerinde yedi taç ve on boynuz taşıyan kırmızı ejderle kıyaslanmaktaydı. Bu fermana göre imparatorun en aşağıdaki tebaaya kadar yardımında bulunan herkes günahlarından arınmış sayılacaktı. Bieling, bu kapsamda toplanan paraların³⁵ büyük bir kısmının Türklere karşı kullanılmak yerine Yunan sanat eserleri ve yazılı eserlerin alımında kullanıldığını belirtmektedir.³⁶

Papanın çağrısı sonrası kararlaştırılan toplantı yeterince talep görmemiştir. Papa 1454 Mart'ında Roma'da bir kongre gerçekleştirmiş ancak burada da Haçlı seferleri konusunda bir karar alınamamıştır.³⁷ Bu yılın nisan ayında imparatorun emriyle Regensburg'da bir meclis toplantısı

³³ Simon, "The 'Türkenkalender' Attributed to Gutenberg as a Strasbourg Lunation Tract", 344.

³⁴ Zinkeisen mutabakatın geciktirilmesini Milano ile sağlanamayan barış antlaşmasına bağlasa da Papalığın Hristiyanlar arasındaki barışı tesis çabaları göz ardı edilemeyecek bir gelişmedir. Ancak Papalığın sunduğu barış Venedik'in Osmanlı ile yaptığı anlaşmaya göre hem zor uygulanabilir hem de menfaatlerini koruma konusunda kıyaslanamayacak derecedeydi. Sultan böylece Venedik'i diğer Hristiyan güçlerden ayırmış olmaktadır. İlgili antlaşma hükümleri için bk. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 23-27.

³⁵ Bu dönemden sonraki yüzyıllarda da Haçlı Seferleri hazırlıkları kapsamında toplanan ve "Türk Vergisi (Türkensteuer)" olarak isimlendirilen bu olağanüstü vergi, gelirin yaklaşık 10%'a karşılık gelen bir savaş vergisidir. Ayrıca dönem dönem de Türklere karşı yapılacak savaşlarda kullanılmak üzere broşürler basılmıştır. Sonraki dönemlerdeki örnekleri için bk. *Die ordnung zu ofenn wider den Türcken gemacht durch vnnsern aller heyligisten vater den babst seine cardinel.* (München, 1501); *Ain Anschlag wie man dem Türcke[n] widerstand thun mag ...* (Augsburg, 1522); Georg Mylius, *Land Tags Predigt, wie Christliche Landschaften, Gefahr gemeiner Christenheit, wegen des Türcke...*, (Jhena, 1597), 16-17.

³⁶ Alexander Bieling, *Türkenkalender auf das Jahr 1455* (Wien: Verlag von Kubasta & Voigt, 1873), 7.

³⁷ Halil İnalçık, *Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 21-22.

daha yapılmıştır.³⁸ Bu toplantının Sultan Mehmed'in 1. Sırbistan seferiyle yakından alakası bulunmaktadır. Bu toplantı da netice vermemiştir. Zira toplantının hamisi sayılan Kayser III. Frederik ve Papa Nikola toplantıya katılmayarak temsilciler göndermişlerdir. Venedik elçileri de nisan ayında yapılan görüşmelere Osmanlı ile yaptıkları antlaşmadan dolayı yetişememiş veya yolda eğleşerek gitmemişlerdir.³⁹

Bahardaki toplantıda istenen sonuç alınamayınca, Macarların da istekleri doğrultusunda Frankfurt'ta yeni bir İmparatorluk Meclisi'nin toplanması kararlaştırılmıştır.⁴⁰ 15-28 Ekim tarihinde yapılan toplantıda⁴¹ sadece Macaristan'a yardımcı kuvvet gönderilmesine karar verilmiştir.⁴² Bu toplantıda Gutenberg'in matbaasının gündeme gelmiş olması veya imparator adına konuşan Silvio'nun kendi inisiyatifiyle Gutenberg'le görüşmüş olması muhtemeldir. Bu iddiayı doğrulayacak kesin bir bilgiye ihtiyaç olmakla beraber aynı kanaati taşıyan Ugo Rozzo, Silvio'nun yeni kurulan matbaa vasıtasıyla istediği etkinin daha hızlı gerçekleşeceği düşüncesiyle söz konusu matbaayla yakından ilgilenmiş olabileceği kanaatindedir.⁴³ Bu hususta hem sonraki papa adayının⁴⁴ İncil'in basıldığı bir matbaayı merak etmesi, hem de söz konusu toplantının matbaaya uzak olmaması göz önünde bulundurulmalıdır.⁴⁵ Ayrıca Silvio'nun 5 Temmuz 1454'te papaya yazdığı umutsuzluk dolu mektubunda "Hristiyanlıkta herkesin itaat edeceği bir baş eksik. Ne papaya hakkı veriliyor ne de kaysere. Hiçbir yerde saygı yok, itaat yok. Papa ve kayser bizim gözümüzde yalnızca birer isim, boş birer kafa. Her devletin kendi hükümdarı var. O kadar çok hanedan, o kadar çok hükümdar var ki Hristiyan dünyasında hüküm süren bu kadar çok başı silahlarına sarılmaya nasıl ikna edeceğiz? ... Ama başa kim geçecek? Hangi ordu düzeni takip edilecek? Hangi disiplini uygulayacağız? İtaati nasıl sağlayacağız?"⁴⁶ şeklinde yer alan bu ifadeler, tüm Hristiyan Avrupa'yı birleştirmek için planlanan toplantıların yetersiz olduğunu göstermiştir. Türk Takvimi de tamamen bu birlik çağrısı üzerine tasarlanmış bir metindir. Bunlara ek olarak mektupta zikredilen devletlerin metinde de geçmesi, Silvio'nun bir din adamı olması ve mektupta da din merkezli bir çağrının yapılması bu iddiayı güçlendiren faktörlerdir. Dolayısıyla Silvio, daha geniş kitlelere ulaşmak ve etkili bir sefer çağrısı yapmak için sistematik bir plana başvurmak durumundaydı. Bunu yaparken de din, siyaset ve basının bir arada çalışması için yıldızı yeni parlayan, nitelikli ve hızlı bir baskı tekniği geliştiren Johannes Gutenberg'in matbaası bir fırsat sunabilirdi. Takvimin basıldığı aylarda Silvio'nun Gutenberg'le aynı bölgede bulunması, birlikte düşünülmesi gereken hususlardandır. Türk Takviminin ortaya çıkmasındaki bir diğer husus, 24 Kasım 1454 yılında Roma'dan Mainz'daki (Matbaanın kurulduğu Alman şehri) meclis üyelerini etkilemeye yönelik

³⁸ Bieling, *Türkenkalender auf das Jahr 1455*, 7.

³⁹ Venedik elçileri, meclis toplantısının dağılmasından sonra ancak Bavyera sınırına ulaşmışlardı. Bk. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II/33.

⁴⁰ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II/28-30.

⁴¹ Simon, "The 'Türkenkalender' Attributed to Gutenberg as a Strasbourg Lunation Tract", 344.

⁴² Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II/38.

⁴³ Ugo Rozzo, "Un papa all'Indice: Pio II Piccolomini", *La Bibliofilia* 118/2 (2016), 244.

⁴⁴ Silvio, 1458-1464 yılları arasında II. Pius adıyla Papalık görevinde bulunmuştur.

⁴⁵ Aradaki mesafe yaklaşık 40 kilometredir.

⁴⁶ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II/34-37.

yazılan mektuptur.⁴⁷ Bu mektuptan yaklaşık iki hafta sonra Türk Takviminin basılmaya başlaması aralarında bir bağlantı olabileceğini düşündürmektedir. Sonuç olarak papalığı temsilen toplantılar tertip eden Silvio'nun Türk Takviminin basılmasında bir etkisinin olabileceğini gösteren güçlü emareler bulunmaktadır.

İmparatorluk ve papalık tarafından organize edilen bu toplantılardan istenilen sonuç çıkmasa da bir araya gelmeye ve hadiselerin yeniden müzakere edilmesine devam edilmiştir. 25 Şubat 1455'te İmparatorluk Meclisi (Reichstag) bu defa Wiener Neustadt'ta toplanmıştır.⁴⁸ Bu toplantının şifrelerinin Gutenberg matbaasında yayımlanan *Türk Takvimindeki* şubat ayı başlığında işaret edilmesi⁴⁹, takvimin önemli bir yönlendirme unsuru olarak kullanıldığını göstermektedir.

2.4. Eserin Muhtevası

Takvim kitapçığı (2-27 satırlar arası) Türklere karşı Tanrı'nın yardımını dileyen duayla başlamıştır. Bu duada Tanrı'ya yalvarılarak ve "Kutsal Haçın" Türkler tarafından tehdit edildiği vurgulanarak Tanrı'nın yardımı istenmiştir. Kâfir olarak tanımlanan Türklere karşı güç talep edilen bu bölümde, kiliseler diyarı olarak tasvir edilen Konstantinapol'deki kiliselerin ıssız (sahipsiz) kaldığı vurgusuyla duanın etkisi artırılmak istenmiş olmalıdır. Bu kısımda insanların duygularını kabartacak şekilde Türklerin işkence yaptıkları iddiaları bile ortaya atılmıştır. Hatta Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği andaki yaşadıklarına benzetilmek suretiyle dramatik bir anlatım tercih edilmiştir. Bu yaşananların kendi günahlarının karşılığı olduğu da belirtilerek, Hristiyanların bu olaylarda bir sorumluluğu olduğunun altı çizilmiştir. Yani Türklere karşı koymak bir anlamda günahları affettirmenin bir aracı olarak gösterilmek istenmiştir.⁵⁰

Duadan sonra benzer bir üslupla üç aşamalı bir açıklamaya yer verilmiştir. Birinci aşama; Takvimde aylara geçilmeden önce, "Nativitatis domini (Efendinin doğumu)/Noel" başlangıç sayılmak üzere (25 Aralık)⁵¹ 1455 yılı, 7 hafta ve 4 gün olarak belirlenen ve *Esto Mihi* olarak adlandırılan bir güne atıfta bulunulmuştur. Katolik dünyası için Hz. İsa'nın doğumu 24 Aralık'ı 25 Aralık'a bağlayan gecedir. Bu durumda takvimdeki hesaplama göre 12 Şubat söz konusu tarihe tekabül etmektedir ki Paskalyadan 40 gün önce başlanan Büyük Perhiz de bu döneme denk gelen Kül Çarşambası'nda başlar. Dolayısıyla bahsi geçen tarih, yine takvimde geçen Kül Çarşambası (Büyük Perhiz)'dan önceki Pazar günü (*Esto Mihi*) olmalıdır. Paskalyadan altı buçuk hafta kadar önce başlayan Büyük Perhiz, günümüzde belli bir güne sabitlense de (27 Şubat) Gregoryen Takviminin uygulamaya konduğu 1582 yılından önce, (Julyen-Gregoryen takvimlerindeki gün farklarından dolayı⁵²) şubat ayının ortasındaki bir dönemde başlamaktaydı. İkinci aşama; pazar

⁴⁷ Mori, *Der Türken-Kalender Für Das Jahr 1455*, 6-7.

⁴⁸ Eberhard Holtz, review of *Review of Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Friedrich III.*, sad. Johannes Helmraht - Gabriele Annas, *Zeitschrift für Historische Forschung* 43/3 (2016), 566.

⁴⁹ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 2-3.

⁵⁰ Emrah İstek, "16. ve 17. Yy. Kilise Dua ve Vaazlarını İçeren Eserlerde Türk Algısı", *XVIII. Türk Tarih Kongresi III* (2022), 327-332.

⁵¹ Roma Germen İmparatorluğu'nda yıl başlangıcı dönem dönem farklı tarihler esas alınarak hesaplanmıştır. Bu dönemde 25 Aralık yılın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. bk. Hermann Grotfend, *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit* (Hannover : Hahnsche Buchhandlung, 1922), 12.

⁵² Uğur Çontu, "Gregoryen Takviminin Gelişimi | TÜBİTAK Bilim Genç", *Bilim Genç* (19 Şubat 2015).

mektupları/harflerini belirleme: Eğer yılın ilk günü Çarşamba ile başlarsa devam eden günler A'dan G'ye kadarki harf sırasına göre adlandırılacaktır. Böylece pazar günü 5 Ocak'a denk gelmektedir. Takvimde pazar gününün öne çıkma nedeni, Hristiyanların bu günü "İsa'nın diriliş günü" olarak kabul etmelerinden ileri gelmektedir. Üçüncü aşama; altın sayının belirlenmesi: Burada ay döngülerinin kabul gördüğü 12 sayısı tercih edilmiştir. Bu sayı aynı zamanda 12 havariye de tekabül ettiğinden ayrı bir mana yüklenmiş olmaktadır. Dolayısıyla havarilerin sayısına atıfta bulunmak maksadıyla (dini referans alarak) metnin bir takvim şeklinde tasarlandığı kanaatindeyiz. Metinde Havariler'e (Aposteln) değinilerek, onlarla bağdaştırılan; "12 altın sayısını başının üzerinde tut" ifadesi özel bir vurgu ile verilmiştir.⁵³ Bu sayı ayrıca 12 yıldız şeklinde de sunularak söz konusu havari-ay bağlantısı güçlendirilmiş ve yüceltilmiştir. Kısacası, her bir aya ayrı bir kutsallık atfedilmiştir.

Takvimdeki aylar günümüz Alman dilindekinden biraz farklı olup Frank-Thüringen⁵⁴ karışımı bir lehçeyle yazılmış ve şöyle sıralanmıştır: "Hartmandt, Hornung, Mertze, Aprille, Meye, Brochmant, Haumant, Augst, Folmant, Herbstmant, Slachmant, Wintermant". Aylardaki ortak yazım olan "mant" sözcüğü ise Almandadaki Monat (ay) kelimesine karşılık gelmektedir.

Birbirini takip eden 12 ay, biri bittiğinde diğeri başlayacak şekilde tasarlanmıştır. Her bir ayda Türk seferlerine karşı askeri hazırlık için talepler dile getirilmiştir. Örneğin Hartmandt ayında papa, Hornung ayında imparator, Mertze ayında Trabzon Rum Kayseri vs. şeklinde devam etmektedir. Son ayda konuyu bir sonuca bağlamak adına, toplamda 39 dizeden oluşan tarihsel bir değerlendirme ve bitiş duası yapılmıştır. 182 mısradan oluşan kitapçıktaki aylar, 10 mısradan az ve 13 mısradan fazla olmayacak şekilde tasarlanmıştır.

Takvimde her ay bir lidere veya güç birliğine işaret etmektedir. Bu bağlamda takvimin ilk ayı olan *Hartmandt* (Ocak)'ta hitap edilen şahsiyet dönemin papası 5. Nicolaus'tur⁵⁵. Takvimin yayımlanmasından yaklaşık üç ay sonra ölen papaya hitaben yazılan bu kısımda, onun Kutsal Ruh⁵⁶ tarafından, birbirleriyle savaşan ve parçalanan Hristiyanları kendi aralarında savaşmak yerine Türklere karşı harekete geçmeye çağırması konusunda uyardığına vurgu yapılmıştır. Belirlenen zaman Aziz Antonio'dan sonraki cumartesi öğleden önce saat 10'dur.⁵⁷ Bu ve bundan sonraki her ayda haftanın belirli bir günü veya bir kişinin adı geçmektedir. Her bir gün ve şahsın da özel bir anlamı bulunmaktadır. Ocak ayında, Hristiyanlık inancındaki Aziz Antonio (Antonius "der Grosse") gününden sonraki cumartesine vurgu yapılmıştır. Bu tarih İsa'nın vaftiz edilmesi (Teofani) veya *Üç Kral ziyareti / Epifani (Heilige Drei Könige)* diye adlandırılan sembolik güne bir atıftır. Hz. İsa'nın doğumunu keşfederek doğudan gelen üç müneccim veya asilzadenin Kudüs'e gelişi anısına kutlanmaktadır.⁵⁸

⁵³ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 1.

⁵⁴ Bieling, *Türkenkalender auf das Jahr 1455*, 7. Kullanılan dil hususunda Strassburg ve Alsas bölgelerinin isimleri de geçmektedir. Bu teoriler için bk. Füßel, *Gutenberg und Seine Wirkung*, 24; Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, 195. Eserin dil yapısı üzerine Arno Schirokauer'in makalesi daha geniş bir inceleme sunmaktadır. Bk. Schirokauer, "Die Reimsprache Des `Türkenkalender`".

⁵⁵ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 2.

⁵⁶ Kutsal Ruh, Katolik Hristiyanların inandığı Teslis'in (üçleme) birisidir. Bu üçleme Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tur.

⁵⁷ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 2.

⁵⁸ "https://www.sonntagsblatt.de/sites/default/files/media/dokument/2023-11/2024_Kalender_Weltreligionen_Druck.pdf" (29 Ocak 2024).

İkinci ay olan *Hornung* (*Şubat*)’da seslenilen kişi kayserdir. İsim zikredilmese de bu kişi o dönem için Kayser III. Frederik’tir. Roma Kayseri olarak hitap edilen Frederik’in Türklere karşı savaşacak büyük bir gücü elinde bulundurduğu vurgulanmış, kayserin kutsal kilisenin koruyucusu olduğu hatırlatılarak, kilisenin ondan böyle bir talebinin olduğu vurgulanmıştır. Uygun olan zaman Perhiz Gününün⁵⁹ sabahı saat 11 olarak belirlenmiştir.⁶⁰ Kayser için şubat ayının tercih edilmesi tesadüfi olmasa gerektir. Çünkü dini bir mahiyeti olan takvimde, papanın birinci ayda zikredilmesi –papalar ve imparatorlar arasındaki güç mücadelesi bir yana⁶¹- tabii bir durumdur. Zira papalar Haçlı Seferlerinde en önde gelen aktörlerden olmuşlardır. Örneğin I. Haçlı Seferinde II. Urban (1088-1099), III. Haçlı Seferinde III. Clemens (1187-1191), V. Haçlı Seferinde III. Honorius (1216-1227)⁶² gerek devletlerin gerekse Hristiyan halkın harekete geçmesinde büyük rol oynamışlardır.

Takvimde işaret edilen ayın, Kayser III. Frederik’in topladığı İmparatorluk Meclisi’nin toplanma tarihinde de belirleyici olduğu düşünülmektedir. Zira bu toplantı Wiener-Neustadt’ta şubat ayında gerçekleşmiştir.⁶³ Frederik çağrısını 2 Şubat’ta⁶⁴ yapmış, toplantı ise 25 Şubat 1455’te başlamıştır.⁶⁵

Üçüncü ay yani *Mertze* (*Mart*) Trabzon Rum Kayseriyle başlamaktadır. Onun yanı sıra Avrupalı birçok millete de bu ay içinde yer verilmiştir. Bunlar, Ragusalılar, Arnavutlar, Bulgarlar, Dalmaçyalılar, Kosovalılar ve Slavlardır. Dindar olarak adlandırılan Cenevizler de bu milletler arasında sayılmıştır. Tüm bu krallıklar Türklere karşı yardıma çağrılmıştır. Bunun zamanı olarak Büyük Perhizin 4. pazar günü (*Halbfasten*)⁶⁶ saat 12 tayin edilmiştir.⁶⁷ Şubat ayında değinilen ve Hristiyanların orucu olarak bilinen Perhiz mart ayında da devam ettiğiinden Büyük Perhize bu ayda da atıfta bulunulmuştur. Burada ismi zikredilen imparatorluk ve toplumlar doğudadır. Papa ve Roma Germen İmparatorluğu’ndan sonra zikredilmeleri de dikkate değer bir durumdur. Zira bu topraklar İstanbul’un fethinden önce kadim Roma İmparatorluğu’nun doğusunda yer alıyorlardı. Roma ikiye bölündüğünde ise Hristiyanlığın resmi bir statü kazandığı Doğu Roma İmparatorluğu’nun bir parçası oldular. Dolayısıyla Papalık Hristiyanlığın doğudaki kolunu da aynı birliğin içinde görmek istemektedir.

⁵⁹ Kül Çarşambası (*Aschemittwoch*) da denen bu gün, Hristiyanlarda Büyük Perhize başlanılan gündür. Bu gün Katolik takvimlerinde 14 Şubat olarak gösterilmekle birlikte diğer özel günler gibi Hristiyan mezhepleri arasında bir birlik söz konusu olmayıp 4-10 Mart arasındaki bir güne tekabül edebilmektedir. Bk. “https://www.sonntagsblatt.de/sites/default/files/media/dokument/2023-11/2024_Kalender_Weltreligionen_Druck.pdf” (29 Ocak 2024).

⁶⁰ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 2-3.

⁶¹ Bu çekişmenin en meşhur örneklerinden birisi İmparator IV. Heinrich ile Papa VII. Gregorius arasında yaşanmıştır. Onlardan sonra gelen imparatorlar ve papalar arasında devam eden mücadelelerde ya karşı papa ataması veya afaret etme şeklinde bir mücadele veya birinin diğerine biat etmesiyle sonuçlanmıştır. Detaylı bilgi için bk. Gülşen İstek, *Almanlar Kudüs’te: Haçlı Seferleri’nde Almanlar* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2021), 58-66.

⁶² Papaların Haçlı Seferlerinde üstlendikleri roller için bk. İstek, *Almanlar Kudüs’te: Haçlı Seferleri’nde Almanlar*.

⁶³ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II/39.

⁶⁴ 2 Şubat Katolikler için Hz. İsa’nın doğumundan itibaren 40. Gündür. Bu günde bebek İsa tapınağa getirilmiştir. Diözese Innsbruck, “Christliche Feste - Heilige Zeiten” (Erişim 02 Şubat 2024).

⁶⁵ Gabriele Annas (ed.), *Reichsversammlungen der Jahre 1376 bis 1485* (Frankfurt, 2009), 21-22.

⁶⁶ Büyük Perhizin akabinde kutlanan bu gün, Hristiyan toplumunun en önemli bayramlarından birisidir. Zamanı konusunda bir birlik olmamakla birlikte 22 Mart-25 Nisan arasında bir dönemde kutlanır. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Katar, “Paskalya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).

⁶⁷ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 3.

Dördüncü ay *Aprille (Nisan)* tüm Hristiyan devletlerin krallarına ayrılmıştır. Fransa'dan, İngiltere'den, Kastilya'dan, Bohemya'dan, Macaristan'dan, Portekiz'den, Aragon'dan, Kıbrıs'tan, Daçya'dan, Danimarka'dan, İsveç'ten ve Norveç'ten⁶⁸ Türklere karşı yardım talebinde bulunulmuştur. Bu topluluklar ve krallıklar için belirlenen zaman ve yer, salı gecesi saat 12'de St. Iorge (George)⁶⁹ önüdür.⁷⁰ St. Georg anma günü diğer aylardaki günler gibi özel olarak seçilmiştir. Nitekim İmparatorluk Meclisinin 1454 baharındaki toplantısı da 23 Nisan'da yapılmıştı.⁷¹ Kapadokya'da doğduğu düşünülen Aziz Georg / Şehit Georg'un Hristiyan dünya arasında en çok bilinen azizlerden birisidir.⁷² Kanaatimize göre Aziz Georg'un "kuşatıcılığı" aracılığıyla çok fazla Hristiyan ülkenin ismi zikredilmiş ve Türklere/Müslümanlara karşı birleşme çağrısı olarak bu gün seçilmiştir. Ayrıca Anadolu'da doğan bir "azizin" isminin kullanılması Anadolu hâkimi olan Müslümanları hedef göstermek açısından da sembolik bir anlam taşımaktadır.

Beşinci ay *Meye (Mayıs)* başpiskopos ve piskoposlara ayrılmıştır. Onların büyük güçleri olduğu, Türklere karşı savaşmak ve (dini) seyahatler yapmak üzere (yardımcılar) göndermeleri tavsiyesinde bulunulmuştur. Onların iradesiyle kutsal inancın ortaya çıkacağı belirtilerek, onlara Almanların (Töton Şövalyeleri) Hristiyanlık için döktükleri kana⁷³ bakmaları gerektiği hatırlatılmıştır. Ayrıca kutsal kilisenin çocuklarını korumaya yardım etmeleri istenmiştir. Bunun için belirlenen takvim cuma günü, akşam saat 5'tir.⁷⁴

Kutsal Cuma (Karfeiertag) olarak adlandırılan bu gün, Hristiyanlar arasında İsa'nın çarmıha gerilmesine atfen hatırlanır ki metinde de "*İsa göğe yükseldiğinde*" ifadesi geçmektedir ve onun için yas tutma günü olarak belirlenmiştir.⁷⁵ Ayrıca Kutsal Cumanın da içinde bulunduğu ve orucun bittiği bu hafta, İsa'nın çarmıha gerilmesi, gömülmesi ve tekrar dirilmesinden dolayı kutsal kabul edilmektedir.⁷⁶ Görüldüğü üzere tüm hafta İsa Peygamber üzerine geçmekte ve tamamen dini bir bütünlük arz etmektedir. Dolayısıyla bu ay Hristiyanlıkta önemli makamları temsil eden başpiskopos ve piskoposlara ayrılmıştır. Onlara orucun bittiği hatırlatılmış ve yollara revan olmaları istenmiştir.

Saatin akşam 5 olarak belirlenmesi tesadüf olmayıp, İsa Peygamberin çarmıhta ruhunu teslim ettiği saatlere tekabül ettirilmiştir. Bilhassa Katolikler söz konusu Cuma günü saat 15'te İsa Peygamberin çektiği acıları anmak için bir araya gelmektedirler.⁷⁷ Özetle dini yas yerine getirilecek ve Peygamber hatırlanarak yola düşülecektir.

⁶⁸ İskandinav bölgesinde bulunan ülkelerden dahi yardım istenmesi toplantılardan bir sonuç alamayan Hristiyan devletler için durumun vahametini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Zinkeisen bu devletler için "Danimarkalılar, İsveçliler ve Norveçliler dünyanın bir ucunda kendi bölgelerinin dışında hiçbir şey yapamıyorlar" tabirini kullanmaktadır. Bk. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II/36.

⁶⁹ Bu kişi Hristiyanlar tarafından aziz kabul edilen Aya Yorgi veya St. George olarak bilinen kişidir. 23 Nisan da St. George günü olarak kutlanmaktadır. St. George hakkındaki diğer malumatlar için bk. Yüksel Güngör, "Kültürel Eksende Aya Yorgi (St. George) Kültü ve İnanç Turizmi Açısından Nikomedia (İzmit) İçin Önemi" 2/1 (2018), 72-81.

⁷⁰ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 3-4.

⁷¹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1300 -1912 (5 Cilt)*, ed. Erhan Afyoncu, çev. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017), II/65.

⁷² "Georg der Märtyrer - Ökumenisches Heiligenlexikon" (Erişim 01 Şubat 2024).

⁷³ Töton Şövalyelerinin Haçlı Seferlerinde üstlendikleri roller için bk. Gülşen İstek, *Demir ve Kan Töton Şövalyeleri* (Beyan Yayınları, 2023).

⁷⁴ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 4.

⁷⁵ "<https://www.wien.gv.at/menschen/integration/pdf/interkultureller-kalender-2024.pdf>", ts. (Erişim 29 Ocak 2024).

⁷⁶ "Karwoche - Karfreitag - Ökumenisches Heiligenlexikon" (Erişim 01 Şubat 2024).

⁷⁷ "Karwoche - Karfreitag - Ökumenisches Heiligenlexikon".

Altıncı ay olan *Brochmant (Haziran)*'in ilk dizisinde bir makama hitap yoktur. Normandiya ve İspanya ile başlayan çağrı, Fransa'nın kuzeyinde bulunan Bickardy (Picardie) ve Britanya ile devam etmiştir. Bunların dışında yine Fransa'nın eski eyaletlerinden olan Gaskonie (Gaskogne) ve Armgecken (Armagnac?) bu listeye eklenmiştir. Bu ayda işaret edilen takvim ise Viti, gece erken bir vakit ve saat 10 olarak verilmiştir.⁷⁸ İspanyol (Endülüs Emevi Devleti), Fransız ve İngilizlerin arasındaki rekabetler ve İstanbul'un fethine kadar süren Fransız ve İngilizler arasında geçen Yüzyıl Savaşları göz önüne alındığında tüm bu toprakların bir araya getirilme çabası, karşıdaki Türk tehlikesinin onların gözünde ne kadar büyük olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Bu ayda seçilen kişi Viti'dir. Vitus veya Veit olarak da adlandırılan Viti, Hristiyanlar için şehit hükmünde kabul edilen bir çocuk azizdir. Hristiyanlar bu günü 15 Haziran'da kutlarlar.⁷⁹ 1389 yılında yapılan I. Kosova Savaşı'nın da "Aziz Vitus" gününde gerçekleştiğine dair genel bir kabul bulunmaktadır.⁸⁰ Muhtemeldir ki Avrupa üzerinde derin etkiler bırakan bu savaştaki göz ardı edilemeyecek hadise, Sultan I. Murad'ın bu savaşta öldürülmüş olmasıdır. Dolayısıyla diğer özel günler gibi bu gün de sembolik bir anlam ifade etmektedir.

Yedinci ay olan *Haumant (Temmuz)* Burgonya/Burgondiya Dükü ile başlamıştır. Dukalığın ona sunduğu şöhretle birlikte bu yolda hizmet etmesi istenmiş, metinde ondan övgüyle⁸¹ bahsedilmiştir. Burgonya'yla birlikte bölgedeki diğer dukalıkların da (Kalabrien, Lothringen vd.) isimleri sayılarak Türklere karşı verilecek mücadelede onların yardımlarının alınabileceği hatırlatılmıştır. Burada "Margaret akşamı ve öğle vakti üçüncü çan boyunca" şeklinde bir tarih belirlenmiştir.⁸² Bu ayda ismi geçen Margaret'in Hristiyanlar arasında azize kabul edilen Pisidia Antiokhelalı (Isparta Yalvaç yakınlarındaki antik kent)] Margaret olduğu düşünülmektedir. Çeşitli Hristiyan mezhepler tarafından azize kabul edilen yirmiye yakın isim arasından sadece bu kişinin anma günü, temmuz ayı (20 Temmuz)'dır. Aynı zamanda Almanlar tarafından çok sevilen bir kişi olarak tanıtılmaktadır.⁸³ Margaret de Aziz Georg gibi Anadolu'yla bağlantısı olan dini bir figürdür.

Sekizinci ay yani *Augst. (Ağustos)* İtalya'nın güçlü yöneticileri ve şehirlerine ayrılmıştır. Bunlardan Yunanistan'a karşı yardım çağrısı yapılmıştır. Buraya gemilerle gidilmesi, denizlere hâkim olunması istenmiştir. Ancak bunu yaparken de Venedik gibi denizlerde güçlü bir müttefikin yardımının alınması tavsiye edilmiştir. Bu ayda belirlenen takvim diğerlerine göre daha detaylıdır. Verilen tarih, "Hanım'ımızın gününden önceki çarşamba sabah erken ve çanın üç defa çalması" olarak belirtilmiştir.⁸⁴

Kadıköy Konsili'nden (451 yılı) itibaren Ortodoks Kilisesi tarafından ağustos ortasındaki pazar günü "Meryem'in Göğe Yükselişi" veya "Meryem Ana Günü" olarak kutlanmaya başlanmıştır.

⁷⁸ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 4-5.

⁷⁹ "<https://www.meppen-sued.de/propstei-st-vitus/heiliger-vitus/>", ts. (Erişim 29 Ocak 2024).

⁸⁰ Feridun Emecen, "Kosova Savaşları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/222.

⁸¹ Burgonya Dükü, 1454 yılı bahar ayındaki toplantıda Haçlı seferine şahsen katılmayı vadeden tek hükümdardı. Aeneas Silvio, sonbahardaki toplantıdaki konuşmasında Aragon Kralı ile Burgonya dükünü övmüş ve örnek göstermiştir. İlgili detaylar ve konuşma metni için bk. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II/33-34,37-38.

⁸² *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 5.

⁸³ "Stadlers Heiligen-Lexikon: Margareta (Marina) von Antiochien - Ökumenisches Heiligenlexikon" (Erişim 30 Ocak 2024).

⁸⁴ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 5-6.

Alman coğrafyasında bu gün 9. yüzyıldan itibaren kabul görmüştür. Papa 12. Pius (1939-1958) tarafından da 15 Ağustos, Meryem'in Göğe Yükseliş Günü" olarak resmen kutlanmaya başlamıştır.⁸⁵ Dolayısıyla bu ayda geçen tarih, bir kadın olan Meryem'e atfedilen 15 Ağustos tarihine tekabül etmektedir.

Dokuzuncu ayın ismi *Folmant (Eylül)* olarak kaydedilmiştir. Bu ay Almanya ve Almanlara ayrılmıştır. Roma tacını taşıyan bir kralın ülkesi olarak hakkında övgü dolu ifadelerle bahsedilen Almanya'nın bu mücadelede önemli bir yerinin olduğu vurgulanmıştır. Burada eserin basıldığı yerin etkisi ortaya çıkmaktadır. Almanya'daki tüm unsurların beraber hareket etmesi istenmiştir. Alman topraklarındaki kontlar, askerler ve şövalyeler inanan Hristiyanlarla birlikte mücadele etmeye çağırılmıştır. Bu aydaki gün ve saat, "haçın yükseltilmesinden önceki salı günü öğle vakti saat 4'ü vurması" olarak ifade edilmiştir.⁸⁶ *Haçın yükseltilmesi (Kreuzerhöhung)* Yortusu 14 Eylül'e tekabül etmektedir.⁸⁷

Alman toplumu Osmanlı öncesindeki Haçlı Seferlerinde de oldukça aktif rol oynamıştır.⁸⁸ Ancak kendi aralarındaki birliğin bozulması bu çağrıyı zorunlu kılmıştır. Silvio da 5 Temmuz'da papaya yazdığı mektubunda Avrupa'daki çok başlılığın yanı sıra Almanların da kendi içlerinde birlik olmadıklarını şu cümlelerle ifade etmiştir: "Kendi aralarında anlaşmazlık içindeki Almanlar hiçbir yerde birlik içinde değiller. Şehirler hükümdarlarla anlaşmazlık içindeler ve hükümdarlar arasında gerçek bir birlik yok"⁸⁹ Şunu da belirtmek gerekir ki *haçın yükseltilmesi* diğer aylardaki gibi sembolik bir vurgudur. Hem Türk Takvimi'nin Almanların topraklarında basılmış olması hem de Almanların önceki Haçlı Seferlerinde başat rol oynaması, bu çağrıda Almanlara özel bir önem verildiğini göstermekte olup, "haçın onların eliyle yükseltileceği" ima edilmiştir. Zira toplantıları organize eden Avrupa'nın büyük bir kısmına hâkim olan da yine Alman imparatorudur.

Onuncu ay sonbahara atfen *Herbstmant (Ekim)* şeklinde belirtilmiştir. Ekim ayı Avusturya (Oisterich) ve Bayern'e (Beyerlant) ayrılmıştır. Avusturya'nın ve Bayern'in tüm duklerinin birleşmesi, bunlardan yanlarına Braunschweig, Hessen, Brandenburg ve Baden'den, ve Türingen'den yöneticileri davet etmeleri istenmiştir. Öyle ki birleşmeden bahsederken duygusal bir bağ kurmak adına dağlar ve ırmaklar gibi birleştirici unsurlar vurgulanmıştır. Böylece Türkleri yenmek için mümkün oldukça fazla halka ulaşılması amaçlanmıştır. Ay sonundaki takvim ise, Sankt Gally (St. Gallus) önünde cumartesi sabahı saat 5 olarak belirlenmiştir.⁹⁰

Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nu yöneten Habsburg Hanedanlığı'nın (1438-1740) merkezi olan Avusturya 15. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin gerek askeri gerekse siyasi olarak ilk muhatap olduğu bölge olmuştur. Ayrıca takvimin basıldığı dönemde imparator olan III. Frederik Habsburg soyuna mensuptur. Sultan II. Mehmed'in I. Sırbistan Seferi (1454) Avusturya

⁸⁵Detaylı bilgi için bk. "Maria - Hochfest Assunta - „Mariä Himmelfahrt" - Ökumenisches Heiligenlexikon" (Erişim 02 Şubat 2024); "15. August: Maria Himmelfahrt feiert den Sieg über den Tod - Vatican News" (Erişim 02 Şubat 2024).

⁸⁶ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 6.

⁸⁷ "https://www.sonntagsblatt.de/sites/default/files/media/dokument/2023-11/2024_Kalender_Weltreligionen_Druck.pdf" (29 Ocak 2024).

⁸⁸ Almanların Ortaçağ döneminde gerçekleşen Haçlı Seferlerindeki rolleri için bk. İstek, *Almanlar Kudüs'te: Haçlı Seferleri'nde Almanlar*.

⁸⁹ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II/36.

⁹⁰ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 7.

topraklarının Türkler için hedef konumuna gelmesinin ilk basamağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu bölgenin hem Osmanlı'dan korunması hem de söz konusu Haçlı birliğine katılımı, Hristiyan cephe açısından büyük önem arz etmektedir. Eylül ayındaki gibi Alman coğrafyasına yapılan çağrı için yine bu coğrafyada yaşamış ve kabul görmüş bir aziz olan Gallus⁹¹ seçilmiştir.

On birinci ay olan *Schlachtmant (Kasım)*, doğrudan bir halkı veya ülkeyi işaret etmemektedir. Burada tüm toplumlara seslenilmiş ve ancak birlikte olunduğunda başarının geleceği, yalnız olanlarınsa korunamayacağı vurgulanmıştır. Bir anlamda “sürüden ayrılanı kurt yer” demek istenmiştir. Bu ifadeler eserin başlığında kullanılan “Mahnung” kelimesi gibi hem öğüt hem de bir uyarı mahiyetindedir. Ayrıca özgürlüğün şerefli iyi bir şey olduğu ve zarar görebileceği üzerinde durulmuştur. Kısaca, dürüstçe yaşamak için herkes yapması gerekenin farkında olmalıdır. Devam eden dizelerde Hristiyanlığın ibadetlerindeki Hz. İsa ile bir olmanın araçları olan ekmek ve şarabın tedarik edilmesi ve pazar günü Sankt Martin'in⁹² önüne getirilmesi istenmiştir. Pazar gününe ek olarak öğle vakti 6 ile 11'e doğru bir vakit belirlenmiştir. Bu vakte herkesin bağlı kalarak hazır olması kaydedilmiştir.⁹³

Bu ayda birlik duygusu daha yoğun işlenmiştir. Ayrıca dikkat edilmesi gereken nokta, ismi zikredilen Martin'dir. Bu kişi 4. yüzyılda yaşamış ve aziz ilan edilmiş bir Roma askeridir. Aziz Martin yoldaki gördüğü bir dilenciye üstündeki pelerini keserek verdiği inanan birisi olup, düşkünlerin koruyucusu olarak kabul edilmiştir. Azizlerin genellikle bir korucu özelliği veya bu yolda kullandıkları bir silahı varken, Martin'in mızrak, kılıç ve pelerin gibi çeşitli koruyucu silahları olduğuna inanılmaktadır. Bu zatın bir asker olması takvimdeki rolünü daha da önemli bir hale getirmektedir. Zira Aziz Martin 9-13. yüzyıllar arasındaki Haçlı Seferlerinin “*miles christianus (Hristiyan Askeri)*”u, yani koruyucu azizidir.⁹⁴ Türk Takvimi'nin bir Haçlı Seferi çağrı metni olduğu ve Türklerin de Hristiyanlar için “Hristiyanlığın ezeli düşmanı (Erbfeinde des Gottes)”⁹⁵ oldukları tezlerinden yola çıkarak, Aziz Martin'in bu çağrıda özel bir yerinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Son ve 12. ay, kış mevsimine atfen *Wintermant (Aralık)* olarak adlandırılmıştır. Bu aydaki açıklamalar diğerlerine göre bir hayli uzun olup, genel bir tarihi durum değerlendirmesine yer verilmiştir. Ayrıca 12. ayda Anadolu'da güçlü bir Karamanoğulları Devleti'nin varlığından bir müttefik gibi bahsedilerek tarihi olaylar anlatılmıştır. Bu yaklaşım boşuna değildir. Zira Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren Anadolu Selçuklu mirası üzerinden devam eden mücadelede Karamanoğulları, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki devletlerle yaptığı savaşlarda Osmanlı'yı arkadan sıkıştıran bir taktik uygulamıştır. Karamanoğulları 1433'te Macarlarla yaptıkları ittifaka dayanarak Beyşehir'i ele geçirmiştir. 1442 yılında Osmanlı'ya karşı oluşturulan Haçlı ittifakına Karamanoğlu hükümdarı da dâhil olmuştur. Haçlı ordusu Sofya üzerine yürürken Karamanoğlu ordusu Ankara, Kütahya, Afyon illerine saldırmıştır. Bunun akabinde Osmanlı'lar iki cephede

⁹¹ 16 Ekim birçok Hristiyan mezhebinde Gallus'un anılma günü olarak kutlanır. Gallus hakkında ayrıntılı bilgi için bk. “Gallus - Ökumenisches Heiligenlexikon” (Erişim 05 Şubat 2024).

⁹² St. Martin, Katolik Hristiyanların bir yortusu olup, 11 Kasım'da kutlanmaktadır. Bk. “<https://www.wien.gv.at/menschen/integration/pdf/interkultureller-kalender-2024.pdf>”.

⁹³ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 7-8.

⁹⁴ Philip Hanelt - Andrea Stabel, “Hoher Dom St. Martin”, *Johannes Gutenberg-Universität Mainz* (Erişim 05 Şubat 2024).

⁹⁵ Bu kavram sonraki yüzyıllarda kiliselerde okunan vaazlarda sıkça işlenmiştir. Bk. İstek, “16. ve 17. Yy. Kilise Dua ve Vaazlarını İçeren Eserlerde Türk Algısı”.

savaşmanın verdiği sıkıntılardan dolayı Haçlılarla Edirne Segedin Antlaşması'nı (1444) yapmak durumunda kalmıştır. Ardından Osmanlı padişahı tüm gücüyle Karamanoğlu üzerine yürümüştür. Karamanoğlu İbrahim Bey, Sultan II. Murad'la yaptığı antlaşmayı Sultan II. Mehmed tahta geçtiğinde bozmuş ve tekrar saldırıya geçmiştir.⁹⁶ Ve nihayet, Karamanoğlu İbrahim Bey'in İstanbul'un fethinin hemen öncesinde Venediklerle antlaşma yapması (Şubat 1453)⁹⁷, bu devletin Osmanlı'ya karşı desteklenmesi gereken bir güç olduğu fikrini Avrupalıların kafasına iyice yerleştirmiştir. Nitekim takvimde Karamanoğlu Devleti'nin yaşatılması gerektiği, Karamanoğlu hükümdarının (Karamanoğlu İbrahim Bey) Büyük Türk'e (Fatih Sultan Mehmed) karşı gelmeye ve Hristiyanlara sadakatle yardım etmeye hazır olduğu vurgulanmıştır.⁹⁸

Karamanoğlu bahsinden sonra aynı pasaj içinde takvimi sonuca bağlamak adına Tanrı'ya yakarış kısmına geçilmiştir. Bir dua ve beddua niteliğinde olan bu bölümde Türklere karşı Tanrı'dan korunma dilenmiştir. Kendilerinin (Hristiyanlar) Türkleri, Türkiye, Yunanistan, Asya ve Avrupa'da son ferdine kadar öldürmeye hazır oldukları vurgulanmıştır. Tüm bunları yapabilmek için Hristiyanların annesi olarak tarif edilen Hz. Meryem'den yardım dilenilmiştir. Her türlü felakette başışlanma dileğiyle son bulan kısmın akabinde her ayda olduğu gibi yine bir takvim verilmiştir. Aziz Nikola'dan sonraki salı günü öğleden önce saat 6, tarihine vurgu yapılarak takvim sonlandırılmıştır.⁹⁹ Nikolaos'un seçilmesi de tesadüfi olmayıp, Katolik Hristiyanlar tarafından aziz ilan edilmiş ve mezarı da Anadolu (Demre)'da bulunan Nikolaos'a atfen belirlenmiştir. Takvimde Nikoas Yortusu 6 Aralık'ta kutlanmaktadır.¹⁰⁰ Nikolaos'un bulunduğu toprakların bir dönem Karamanoğulları Beyliği'ne ait olduğunu da unutmamak gerekir. Ayrıca 6 Aralık 1454 günü Karamanoğlu İbrahim Bey'in Osmanlı'ya karşı giriştiği işgal hareketinin haberi Frankfurt'a kavuşmuştur.¹⁰¹ Dolayısıyla eserin müellifi, takvimde geçen günün Hristiyanlar açısından özel bir anlamı olan Noel günü yerine bir şekilde Karamanoğlu Devleti'yle bağlantılı olarak Nikolaos Günü'nün tercih edildiği düşünülmektedir.

Takvimin basımından dört ay sonra Papa V. Nikola vefat etmiş (24 Mar 1453), yerine Papa III. Calixtus geçmiştir (4 Nisan 1455). Papa olarak seçildiği gün Türklere karşı savaşmaya yemin eden Calixtus göreve geldikten kısa süre sonra 14 Mayıs 1455 tarihinde "Türklere karşı bir mektup (Türkenbülle)" yayımlamış ve Haçlı Seferlerini başlatmak için elinden geleni yapmıştır.¹⁰² Nihayet Türklere karşı küçük bir donanma kurmayı başaran Callixtus'un çabaları istediği sonucu vermemiştir.¹⁰³ Haçlı birliğini kurma çabaları devam etse de Sultan II. Mehmed Avrupa'da birçok fetih yaparak ülke topraklarını Avrupa içlerine doğru genişletmiştir.

⁹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), 23.

⁹⁷ Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 157.

⁹⁸ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 8.

⁹⁹ *Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*, 8-9.

¹⁰⁰ "<https://www.wien.gv.at/menschen/integration/pdf/interkultureller-kalender-2024.pdf>".

¹⁰¹ Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, II/195.

¹⁰² Mori, *Der Türken-Kalender Für Das Jahr 1455*, 8-9.

¹⁰³ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 44-46.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada İstanbul'un fethinden bir yıl sonra hazırlanmış ve Türk Takvimi diye meşhur olmuş bir eser incelenerek içerik analizi yapılmıştır. Yazarı belli olmayan ve manzum bir kitapçık formatında düzenlenen bu eserin, Avrupa'nın ilk matbu takvimi olarak kabul görmesi hem Osmanlı ve Avrupa ilişkileri hem de Avrupa basım tarihi açısından önemli bir husustur. Dokuz sayfa halinde basılmış olan bu takvim, aynı zamanda Avrupa'nın en eski matbu kitapçığıdır. Zira Gutenberg basımına başladığı İncil kitabı Türk Takvimi'nin basıldığı Aralık 1454'te henüz tamamlanmamıştır.

Bu çalışmada söz konusu takvimin açık bir propaganda metni olduğu görülmüştür. Gerek dönemin Hristiyan devlet adamları gerekse Avrupa Hristiyan toplumu takvimin hedef kitlesi olup, Müslümanlar ve Türkler de takvimdeki düşman taraftır. Dolayısıyla söz konusu takvim dini referanslar üzerinden kurgulanmış, on iki havariye atfen on iki ay üzerinden özenle metne dökülmüştür. Her bir ayda Hristiyanlar için kutsal kabul edilen azizlerin isimleri zikredilerek söz konusu propagandanın etkisi artırılmak istenmiştir. Azizlerin bir kısmının Anadolu coğrafyasından seçilmesi, Müslüman topraklarının dini köken temellendirmesi üzerinden meşru hedef haline getirme çabası olarak değerlendirilmektedir.

Bir Haçlı seferi çağrısı olan bu takvimde başta Roma Germen İmparatorluğu olmak üzere, İngiltere, Fransa, Macaristan, Burgonya, Kastilya, Danimarka, İsveç, Norveç, Polonya, Venedik, Napoli ve Aragon gibi Avrupa'nın etkili tüm Hristiyan güçlerine yönelik hitaplar bulunmaktadır. Ancak çağrının merkezinde imparator, onun hâkimiyet kurduğu bölgeler ve tebaası olan Alman toplumu yer almaktadır. Doğrudan muhatap alınan halkların başında ise Almanlar bulunmaktadır. Zira takvim hem Alman coğrafyasında hem de Alman dilinde basılmıştır. Almanlar dışında Balkan ülkelerindeki Ragusalılar, Arnavutlar, Bulgarlar, Dalmaçyalılar, Kosovalılar ve Slavlar da bu birliğe davet edilerek, Osmanlı bünyesinde olan veya sınırında yaşayan bu halkların harekete geçmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Türk Takviminde Haçlı birliğini temin etmek gayesiyle devlet adamlarına yapılan çağrılarının geneli pozitif olmakla birlikte kitapçığın başlığındaki ifadeye uygun olarak "uyarılar (Mahnung)" yapılmıştır. Bu durumun tek istisnası Burgonya düküdür. Zira Aeneas Silvio'nun organize ettiği imparatorluk toplantılarında da Burgonya dükü Haçlı çağrılarına açık destek verdiği için övülmüştür. Bu cümleden olarak söz konusu takvimin, İstanbul'un fethi sonrasında Hristiyan Avrupa'nın duruşunu özetlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Osmanlıyla daimî bir mücadele içinde olan Karamanoğulları Beyliği'nden müttefik bir devlet olarak bahsedilmesi de bu hususu desteklemektedir.

Kaynakça

- Annas, Gabriele (ed.). *Reichsversammlungen der Jahre 1376 bis 1485*. Frankfurt, 2009.
https://www.historischekommission-muenchen.de/fileadmin/user_upload/dateien/sonstige/Versammlungen_der_Jahre_1376_bis_1485_Stand_2017.pdf
- Begtimur, Mehmet Emin. "İlk Matbaanın Mucidi" 12 (2018), 160-168.

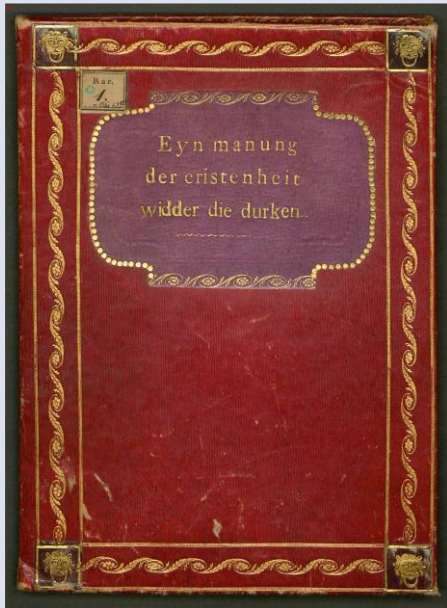
- Bieling, Alexander. “*Bieling, Alexander: Türkenkalender auf das Jahr 1455*”, Image 1 of 28 | MDZ. Wien: Kubasta et Voigt, 1873. <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11162701?q=%28alexander+bieling%29&page=,1>
- Bieling, Alexander. *Türkenkalender auf das Jahr 1455*. Wien: Verlag von Kubasta & Voigt, 1873.
- Bozkurt, Nebi. “Kitap”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/120-121. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Bömicke, Georg. *Historia Wie grewlich der grosse Mahomet, Türckischer Keiser, des Namens der ander, die hoch berümbte Stadt Constantinopel ... belagert ... und endlich in seine gewalt bracht hat*. Joh. Franck, 1595.
- Brenz, Johannes. *Türcken Büchlein, Wie Sich Prediger Vnd Leien Halten Sollen*. Wittenberg, 1537. <http://digitale.bibliothek.uni-halle.de/vd16/996404>
- Cezar, Mustafa. *Mufassal Osmanlı Tarihi (6 Cilt) Resimli - Haritalı*. Türk Tarih Kurumu, 2010.
- Çontu, Uğur. “Gregoryen Takviminin Gelişimi | TÜBİTAK Bilim Genç”. *Bilim Genç*. 19 Şubat 2015. Erişim 22 Ocak 2024. <http://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/gregoryen-takviminin-gelisimi>
- Ehrenberg, Warnmundus ab. *Der Türken-Trutz und Christen-Schutz*, 1684.
- Emecen, Feridun. “Kosova Savaşları”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/221-224. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Emecen, Feridun M. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Füssell, Stephan. *Gutenberg und Seine Wirkung*. Frankfurt Am Main: Insel Verlag, 1999.
- Göllner, Carl. “İstanbul’un Düşüşünden Sonra Haçlı Seferi Planları”. çev. Doğan Gün 23/35 (2004), 251-257.
- Grafinger, Christine Maria. Review of *Review of Johannes Gutenberg: Mann des Jahrtausends*, sad. Maren Gottschalk. sad. Maren Gottschalk. *Mediaevistik* 31 (2018), 446-449.
- Grotefend, Hermann. *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*. Hannover : Hahnsche Buchhandlung, 1922. <http://archive.org/details/taschenbuchderze00grot>
- Güngör, Yüksel. “Kültürel Eksende Aya Yorgi (St. George) Kültü ve İnanç Turizmi Açısından Nikomedia (İzmit) İçin Önemi” 2/1 (2018), 72-81.
- Hanelt, Philip - Stabel, Andrea. “Hoher Dom St. Martin”. *Johannes Gutenberg-Universität Mainz*. Erişim 05 Şubat 2024. <https://grk-byzanz-kriegskulturen.uni-mainz.de/station-7-hoher-dom-st-martin/>
- Holtz, Eberhard. Review of *Review of Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Friedrich III.*, sad. Johannes Helmraht - Gabriele Annas. sad. Johannes Helmraht - Gabriele Annas. *Zeitschrift für Historische Forschung* 43/3 (2016), 564-568.
- İnalçık, Halil. *Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Basım, 2017.
- Innsbruck, Diözese. “Christliche Feste - Heilige Zeiten”. Erişim 02 Şubat 2024. <https://www.dibk.at/Themen/Kirche-und-Tourismus/Christliche-Feste-Heilige-Zeiten>
- İstek, Emrah. “16. ve 17. Yy. Kilise Dua ve Vaazlarını İçeren Eserlerde Türk Algısı”. *XVIII. Türk Tarih Kongresi III* (2022), 323-341.
- İstek, Gülşen. *Almanlar Kudüs'te: Haçlı Seferleri'nde Almanlar*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2021.

- İstek, Gülşen. *Demir ve Kan Töton Şövalyeleri*. Beyan Yayınları, 2023.
- Janzin, Marion - Güntner, Joachim. *Das Buch vom Buch: 5000 Jahre Buchgeschichte*. Schlütersche, 2007.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1300 -1912 (5 Cilt)*. ed. Erhan Afyoncu. çev. Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017.
- Katar, Mehmet. "Paskalya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/181-182. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Mark, Joshua J. "Johannes Gutenberg". çev. Burak Yıldır. *Dünya Tarihi Ansiklopedisi*. 25 Temmuz 2022. Erişim 22 Ocak 2024. <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-20945/johannes-gutenberg/>
- Mori, Gustav. *Der Türken-Kalender Für Das Jahr 1455. Eine Druckhistorische Studie*. Verlag d. Gutenberg-Gesellschaft, 1928.
- Mylius, Georg. *Land Tags Predigt, wie Christliche Landschaften, Gefahr gemeiner Christenheit, wegen des Türcke...*, Jhena, 1597.
- Needham, Paul. "The Paper Supply of the Gutenberg Bible". *The Papers of the Bibliographical Society of America* 79/3 (1985), 303-374.
- Pertusi, Agostino. *İstanbul'un Fethi*. çev. Mahmut H. Şakiroğlu. İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2006.
- Rozzo, Ugo. "Un papa all'Indice: Pio II Piccolomini". *La Bibliofilia* 118/2 (2016), 229-250.
- Schirokauer, Arno. "Die Reimsprache Des `Türkenkalender`". *Modern Language Notes* 64/6 (1949), 372-379. <https://doi.org/10.2307/2908593>
- Schönherr, Alfons. "Eine Faksimile-Ausgabe des 'Türkenkalenders' von 1454". *Librarium: Zeitschrift der Schweizerischen Bibliophilen-Gesellschaft = Revue de la Société Suisse des Bibliophiles* 19/2 (1976), 95. <https://doi.org/10.5169/seals-388258>
- Simon, Eckehard. "The 'Türkenkalender' Attributed to Gutenberg as a Strasbourg Lunation Tract". *Daphnis* 15/2 (01 Ocak 1986), 343-356.
- Szantyr, Kay (ed.). Paderborn: Voltmedia, 2005.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 10. Basım, 2011.
- Wyss, Arthur. "Der Türkenkalender für 1455. Ein Werk Gutenbergs". *Festschrift zum fünf-hundert-jährigen Geburtstag von Johann Gutenberg*. 380-401, 1900.
- Zedler, Johann Heinrich. *Grosses vollständiges Universal-Lexikon*. 68 Cilt. Graz: Akad. Druck- und Verl.-Anst, 1964.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. ed. Erhan Afyoncu. çev. Nilüfer Epçeli. 7 Cilt. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.
- "15. August: Maria Himmelfahrt feiert den Sieg über den Tod - Vatican News". Erişim 02 Şubat 2024. <https://www.vaticannews.va/de/vatikan/news/2023-08/15-august-maria-himmelfahrt-feiert-sieg-ueber-tod.html>
- Ain Anschlag wie man dem Türcke[n] widerstand thun mag ...* Augsburg, 1522.
- Die ordnung zu ofenn wider den Türcken gemacht durch vnnsern aller heyligisten vater den babst seine cardinel*. München, 1501.
- Eyn Manung der Christenheit widder der Durken*. Mainz: Johannes Gutenberg, 1454.

- “Gallus - Ökumenisches Heiligenlexikon”. Erişim 05 Şubat 2024.
<https://www.heiligenlexikon.de/BiographienG/Gallus.html>
- “Georg der Märtyrer - Ökumenisches Heiligenlexikon”. Erişim 01 Şubat 2024.
https://www.heiligenlexikon.de/BiographienG/Georg_der_Maertyrer.htm
- “<https://www.meppen-sued.de/propstei-st-vitus/heiliger-vitus/>”, ts. Erişim 29 Ocak 2024
- “https://www.sonntagsblatt.de/sites/default/files/media/dokument/2023-11/2024_Kalender_Weltreligionen_Druck.pdf”. 29 Ocak 2024
- “<https://www.wien.gv.at/menschen/integration/pdf/interkultureller-kalender-2024.pdf>”, ts. Erişim 29 Ocak 2024
- “Karwoche - Karfreitag - Ökumenisches Heiligenlexikon”. Erişim 01 Şubat 2024.
<https://www.heiligenlexikon.de/Kalender/Karwoche-Karfreitag.html>
- “Maria - Hochfest Assunta - „Mariä Himmelfahrt” - Ökumenisches Heiligenlexikon”. Erişim 02 Şubat 2024. https://www.heiligenlexikon.de/BiographienM/Maria_Assunta.html
- “Stadlers Heiligen-Lexikon: Margareta (Marina) von Antiochien - Ökumenisches Heiligenlexikon”. Erişim 30 Ocak 2024.
https://www.heiligenlexikon.de/Stadler/Margareta_Marina_von_Antiochien.html
- “Türk Dil Kurumu | Sözlük”. Erişim 01 Şubat 2024. <https://sozluk.gov.tr/>

Ekler:

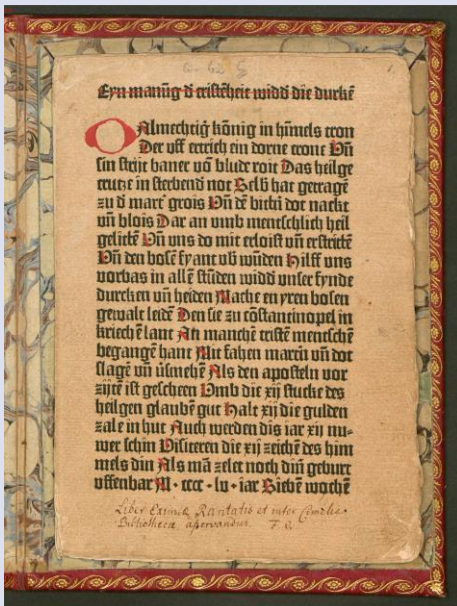
Eserin bazı orijinal sayfaları

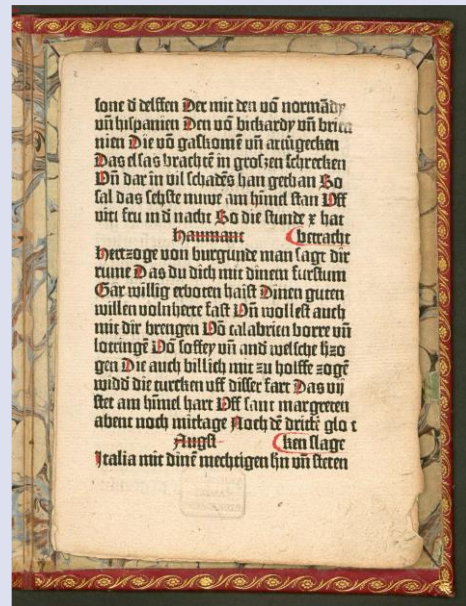
Ek 1

Ek 2

Ek 3

Ek 4